

НАТАЛІЯ КОСИНСЬКА

Тема дипломної роботи: "Гендерний аспект у прозі Марії Матіос"
Науковий керівник: кандидат філологічних наук, старший викладач Горбань А. В.

Божевільня як втеча від гендерної ролі в романі М. Матіос "Солодка Даруся"

"Найплідніша письменниця України", "гранд-дама української літератури", "чортик, що вискочив із табакерки" [10, с. 7], – так сучасна критика оцінює творчість Марії Матіос, що стала помітним явищем у сучасній українській літературі. Її книги сьогодні – це "виклик дистильованій макулатурі, що заповнила книжковий ринок", "...вона не вміє писати погано чи нецікаво", її письмо "завжди стильне, розкішне і конкурентне" [2, с. 4]. За словами самої письменниці, її літературним амплуа є написання прози, яку "можна читати без токсикозу і ... при світлі сімейної лампи" [5, с. 18]. Творча іпостась письменниці представлена в "Антології української "жіночої" прози та есеїстики другої половини ХХ – початку ХХІ ст.", що є зібранням надбань жінок-письменниць сучасності, які "тонко й глибоко відтворюють внутрішній світ української жінки, її світовідчуття і світосприйняття" [1, с. 4]. Драматизм жіночих образів у романах "Солодка Даруся", "Майже ніколи не навпаки" та у психологічній розвідці "Щоденник страченої" розкривається через виконувани героїнями Марії Матіос гендерні ролі – нареченої, дружини, невістки, свекрухи. Усі ці художні твори так чи інакше відображають проблему стосунків жінок та чоловіків, гендерних ролей, накинутах суспільством, боротьби природних інстинктів та культурних законів, кохання і ненависті, гріха і спокути, долі маленької людини.

Центральним жіночим образом у однойменному романі є солодка Даруся. За спостереженням Сімони де Бовуар, у чоловічому світі жінка мислиться по відношенню до чоловіка [4, с. 44], тобто феномен жіночого в культурі постає саме через стосунок до чоловічого. Однак у першій частині роману "Солодка Даруся" – "Драмі щоденній" – наданий головній героїні статус визначається швидше через стосунок не до чоловіка, а до суспільства, яке представляють Дарусині односельчани, що вважають її "солодкою". У контексті роману "солодка" ототожнюється з божевільною, дурною: "...про неї, яка говорить з деревами і квітами, і живе собі, як хоче, хоч і шкоди не робить нікому, думають, як про дурну" [8, с. 12]. Даруся свідомо того, що "аби не казати дурна, вони їй кажуть солодка" [8, с. 12]. Зображення статусу божевільної обмежується кількома фразами. Власне, образ жінки несповна розуму вичерпується тим, що Даруся розмовляє з деревами, квітами та курми "краще ніж з людьми" [8, с. 11], з якими вона німує, й "живе собі, як хоче" [8, с. 12].

Проте означення "солодка" у стосунку до головної героїні виконує функцію не лише ототожнення з дурною, божевільною, а є також символом особливості, винятковості Дарусі. Так, фраза "ДАРУСЯ ПЛАЧЕ, поклавши непокриту голову в самотню червону айстру (Курсив мій. – Н.К.), що заблукала між синіх та білих своїх посестер" [8, с. 23] містить натяк на ідентифікацію Дарусі, яка нібито несповна розуму, із "самотньою червоною айстрою", що є винятковою, не схожою на інших. Власне, як "червона айстра" відрізняється від "синіх та білих своїх посестер" і є самотньою, так і Даруся відрізняється від тих, хто її оточує.

Характеристика солодкої Дарусі одним лише божевільням не вичерпується, в додаток до всього односельчани вважають її німою. Однак із подій "Драми щоденної" до кінця не є зрозумілим, чи це насправді так. Головна героїня "ні з ким не говорить ні слова, а вона ж не є німа (Курсив мій – Н. К.)" [8, с. 17]. Однією з причин Дарусино мовчання авторка називає те, що Даруся "не вміє не думати. Може, тому ні з ким не говорить ні слова..." [8, с. 17]. Вона "про все на світі думає – і від того їй завжди болить голова" [8, с. 17]. Окрім безперервного обмірковування, постійні мігрені провокують звичайнісінькі солодощі. Так звана "конфета" або лише згадка про неї іншими людьми є позірною причиною Дарусиної німоти: "...з людьми вона не хоче говорити, бо тоді вони можуть дати їй конфету" [8, с. 14]. Авторка нагородила головну героїню незвичайною хворобою – "від солодкого болить їй голова і блює вона дуже" [8, с. 13]. Однак не лише хронічна мігрень та нудота, спричинені солодощами, пояснюють відсутність бажання солодкої Дарусі спілкуватись із соціумом: "Вони думають, що вона німа. А вона не німа. Даруся просто не хоче говорити. Слова можуть робити шкоду" [8, с. 17].

Таким чином, у "Драмі щоденній" подано три можливі причини Дарусиної німоти: 1) Даруся "не вміє не думати"; 2) страх головної героїні отримати "конфету", яка спричиняє мігрень; 3) розуміння Дарусею властивості слова "робити шкоду".

Хоча нібито справжня причина й розкривається у кінці останньої драми – "Драми найголовнішої", – проте мотив "дурних людських язиків" [8, с. 20], або ж слів, які "можуть робити шкоду" [8, с. 17], як один із наскрізних мотивів роману "Солодка Даруся" є надзвичайно важливим для розкриття ще однієї причини, яка прочитується на імпліцитному рівні.

Навіщо авторці позбавляти головну героїню голосу? Чи не задля того, щоб у такий нетрадиційний спосіб висловити протест Дарусі проти суспільства та мірок і стандартів,

відповідно до яких воно оцінює кожну людину? На таку особливість звернув увагу письменник Анатолій Дімаров. За його словами, "Солодка Даруся" – "це трагедія людських дол, коли німота сильніша слів, а людина несповна розуму (якою односельці вважають Дарусю), – добріша і мудріша тупої жорстокості" [5, с. 7]. Відтак, маємо підстави зробити припущення, що Марія Магіос зображує мову ("дурні людські язика") як один із засобів витворення гендерного статусу, який досить часто суперечить ідентичності його власника. Тобто у романі "Солодка Даруся" актуалізується проблема домінуючого патріархального дискурсу, який є "мовою гнобителів", що включає в себе "пригноблюючі жінок аспекти мовної системи..." [12, с. 690].

"Самотня червона айстра", Даруся, "не вміє жити між людьми зі своєю мовою" [8, с. 34]. Авторський курсив дає підстави для здогаду, що у цьому контексті мова головної героїні ототожнюється з її ідентичністю, яка "не вписується" у рамки переконань та уявлень соціуму, котрий представляє сільська громада. У такий спосіб демонструється Дарусине небажання комунікації із суспільством. Психологічна (в дитинстві слова Дарусі призвели до трагічних наслідків) та соціальна причини німоти головної героїні не лише не виключають одна одну, а й тісно переплітаються: "Люди самі її й відучили говорити. То хай терплять німоту. Вона ж терпить їхнє дуренство?" [8, с. 34].

Дарусина німота мислиться водночас як протест проти суспільства, яке не дає їй змоги бути щасливою. Невипадково Даруся відчуває, що живе повним життям лише на цвинтарі, біля батькової могили: "...тут, коло тата, лиш стільки її справжнього життя" та й "мова їй вертала у рот лиш тоді, як вона провідувала тата" [8, с. 31]. Парадокс полягає в тому, що насправді Даруся любить життя: "...понад усе їй хочеться жити на цьому світі, такому веселому, такому кольоровому і запашному" [8, с. 19].

Отже, маємо підстави виокремити бінарну опозицію "соціум – цвинтар". Парадоксальність вибору центром нормального життя у такій дихотомії кладовища, а не світу людей поглиблює драматизм роману: головна героїня краще почуває себе на цвинтарі, аніж серед односельчан, які вважають її божевільною. Солодка Даруся взагалі боїться, аби хтось не вислідив її і не доніс, що "вона і не німа, і не дурна, і не солодка (Курсив мій. – Н. К.)": це було для неї "страшніше, ніж напади болю" [8, с. 34]. Причому "ВОНА ТАК старанно приховувала, що вміє говорити, що часом сама не вірила у протилежне" [8, с. 34].

Через образ головної героїні соціум протиставляється не лише світу мертвих, а й світу природи. Так, наприклад, від головного болю, до виникнення якого часто мають відношення Дарусині односельчани ("вони можуть дати їй конфету" [8, с. 14]), вона рятується "коли водою, коли землею, коли травами" [8, с. 19]. Та й взагалі "земля витягує біль і дає їй соки", а "коли вона ходить боса, біль її мучить менше" [8, с. 18]. Більше того, солодка Даруся живе у єднанні з природою, у ній вона намагається створити свій власний світ, адже у світі природи відсутні обмеження на виявлення Дарусею своєї самості. Зокрема, природа мислиться нею як єдиний можливий простір, у якому можлива компенсація нереалізованого бажання материнства. Так, Даруся щиро дивується, а чому "грушка не може сьогодні мати сорочечку, вишиту Дарусиними руками" [8, с. 19], адже сама Даруся завжди у неділю одягає мамину сорочку. Вона носить селом сповите, мов дитина, коріння. Звідси, нереалізовану потребу про когось піклуватися Даруся задовольняє через світ природи. Протиставляючи соціум природі та кладовищу, авторка здійснює деконструкцію шляхом зміщення суспільства, яке не дає головній героїні можливості виявити свою ідентичність, на маргіналії, і визначає центром світ природи або світ мертвих.

На думку Галини Павлишин, "однією своєю суттю головна героїня Даруся звернена до свого безпосереднього оточення: родини, малого колективу, соціуму, іншою – вглиб самої себе" [10, с. 88]. У "Драмі щоденній" таке "звернення вглиб самої себе" мислиться як спроба відсторонитись, захиститись від суспільства. Адже витворена суспільною думкою роль "солодкої" має настільки сильний вплив на Дарусю, що іноді вона й сама піддає сумніву власну адекватність: "І тоді вона починала сумніватись: а може, й справді дурна? Не солодка, а лиш дурна?..." [8, с. 34].

Відчутною у романі є авторська позиція щодо Дарусиною божевілья, яка контрастує з переконанням сільської громади. "Чому вона (солодка Даруся. – Н. К.) дурна, коли вона все розуміє, знає (Курсив мій. – Н. К.), що і як називається, який сьогодні день..." [8, с. 11]. Головна героїня щиро дивується, чому "люди в селі часом роблять таке, що навіть Даруся хапається за голову, але їх дурними ніхто не називає" [8, с. 12], або чому "ніхто не в'язе Славка, коли він напивається і дебоширить на півсела" [8, с. 20]. Авторка показує хибність думки односельчан, які дурною вважають саме Дарусю: "Вона не солодка, але й не дурна" [8, с. 20]. У "Драмі попередній" опозиція божевілья – адекватності артикулюється устами Івана Цвичка, який протестує проти нав'язування суспільством стереотипу божевільного: "Якщо болить її (Дарусю. – Н. К.) голова – то ще не значить, що вона несповна розуму" [8, с. 59]. Актуалізація такої проблеми відбувається шляхом постановки Іваном питання, чому дурними не вважають деяких молодичь, які "в селі витворяють таке, що зразу видно, що вони слабкі на передню голову і на голову, що на в'язах", а проте вони "при своєму розумі" [8, с. 59].

Таким чином, Марія Матіос деконструє бінарні опозиції "божевільний – адекватний", "сутність – роль". Авторка натякає, що насправді розумніша від усіх – Даруся. Невідповідність між ідентичністю людини та гендерним статусом, витвореним і нав'язаним їй соціумом, реалізується у ключовій фразі, покладеній в уста Дарусиноного батька: "Не кожна людина є такою, як про неї кажуть позаочі" [8, с. 23]. Марія Матіос деконструє стереотипи бачення людини крізь призму суспільної думки. Підтвердження цьому знаходимо у фіналі роману "Солодка Даруся": письменниця вводить до твору діалог онука зі своєю бабусею. На питання чи "солодка Даруся від роду така німа та дурна" та відповідає: "Не від роду – а від судьби. Але вона не дурна, внучку, то люди думають, що вона дурна, бо не така, як усі (Підкреслено мною. – Н. К.)" [8, с. 170].

У романі "Солодка Даруся" Марія Матіос порушує проблему вдаваного божевілья й мовчання як втечі від гендерної ролі, накинутах суспільством уявлень про "адекватність". Власний простір жінки, згідно з феміністичною концепцією, виявляється як маргінальна "дика зона", позбавлена голосу.

Література:

1. Габор В. Марія Матіос / В. Габор // Незнайомка: Антологія української "жіночої" прози та есеїстики другої половини ХХ – початку ХХІ ст. – Л., 2005. – С. 374 – 375.
2. Гутковський В. Анотація / В. Гутковський // Матіос М. Солодка Даруся. – Львів: ЛА "Піраміда", 2005. – С. 4
3. Гутковський В. Анотація / В. Гутковський // Матіос М. Щоденник страченої. – Львів: ЛА "Піраміда", 2005. – С. 192.
4. Де Бовуар С. Друга стаття / Сімона де Бовуар // Де Бовуар С. Друга стаття: У 2 т. – К., 1994. – Т. 1. – 1994. – С. 44.
5. Дімаров А. Марічка / А. Дімаров // Матіос М. Солодка Даруся. – Львів: ЛА "Піраміда", 2005. – С. 6 – 7.
6. Мазурін М. Я не хочу, щоб мене читали в метро / М. Мазурін // День. – 2001. – № 53. – С. 18 – 19.
7. Матіос М. Майже ніколи не навпаки / М. Матіос. – Львів: ЛА "Піраміда", 2005. – 176 с.
8. Матіос М. Солодка Даруся / М. Матіос. – Львів: ЛА "Піраміда", 2005. – 176 с.
9. Матіос М. Щоденник страченої / М. Матіос. – Львів: ЛА "Піраміда", 2005. – 192 с.
10. Павлишин Г. Сюжетно-композиційна структура повісті Марії Матіос "Солодка Даруся" / Г. Павлишин // Наукові записки. Серія: Літературознавство / За ред. проф. М. Ткачука. – Тернопіль: ТНПУ, 2008. – Вип. 24. – С. 81 – 89.
11. Червак Б. Драма на три життя / Б. Червак // День. – 2004. – № 24. – 12 лютого
12. Шовалтер Е. Феміністична критика у пущі. Пліуралізм і феміністична критика / Е. Шовалтер // Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – Л.: Літопис, 1996. – С. 683 – 699.